

Młodość wobec starości i starzenia

Youth's attitudes towards old age and aging

WIOLETA BRYNIEWICZ, MAREK BULSA

Zakład Socjologii Zdrowia i Zachowań Prozdrowotnych, Instytut Socjologii, Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Szczeciński

W artykule poruszony zostaje problem postrzegania przez młodzież ludzi starszych, ich problemów oraz wyznaczania przez młodych miejsca w strukturze społecznej dla seniorów. Utrzymująca się stereotypizacja starości w naszym społeczeństwie lub nawet wypieranie obrazu starości może powodować życie młodych ludzi w iluzji, nie uwzględniającej starości jako naturalnego etapu życia. Poznanie problematyki starości w percepcji młodego pokolenia mogłoby pomóc w ukierunkowaniu nowoczesnej edukacji (spotkania międzypokoleniowe, warsztaty). W artykule podjęto problem funkcjonującego w świadomości młodzieży wizerunku 'człowieka starego', który w sposób istotny wpływa na zmniejszanie prestiżu wieku starszego. W końcowej fazie artykułu czyniona zostaje także próba odpowiedzi na pytanie: czy w obecnym świecie, w którym dominuje kultura młodości, starość może przybrać wartość pozytywną?

Słowa kluczowe: *młodość, starość, starzenie się*

The article discusses the problem of the youth's perception of elderly people, their problems and their placement in the social structure by young people. The problem of old age stereotyping in the society or even the complete denial can result in youth living in unreal world, with no perception of old age as a natural stage of life. Getting to know old age issues in the perception of the young generation could help in modern education (intergenerational meetings, workshops). The article addresses the problem of the image of 'an old person' functioning in the minds of young people, which significantly influences low prestige of the elderly. Finally, the article also attempts to answer the question: can old age in the culture of youth have a positive value?

Key words: *youth, old age, aging*

© *Hygeia Public Health* 2017, 52(3): 203-208

www.h-ph.pl

Nadano: 15.02.2017

Zakwalifikowano do druku: 31.05.2017

Adres do korespondencji / Address for correspondence

dr n. hum. Wioleta Bryniewicz

Zakład Socjologii Zdrowia i Zachowań Prozdrowotnych

Uniwersytet Szczeciński

ul. Krakowska 71-79, 71-017 Szczecin

tel. 603 74 52 37, e-mail: wioleta.pl@vp.pl

Wprowadzenie

Czy można zestarzeć się zdrowo, dożyć wieku starszego tak, by stan zdrowia nie pogorszył samodzielności i niezależności w codziennym funkcjonowaniu? Prawie wszyscy – jeśli nie wszyscy – odpowiemy, że nie jest to możliwe.

Wizerunek seniora w świadomości społecznej nacechowany jest niedołęstwem, schorowaniem i często biedą. Nadal posługujemy się schematem myślowym: im starsza grupa wiekowa, tym więcej chorób. W polskiej gerontologii od dość dawna wskazuje się na konieczność podjęcia działań w celu poprawy jakości życia osób starszych. Jeśli w 2020 r. (wg Eurostatu) 60-latkowie stanowić będą 25% ludności polskiego społeczeństwa, dodatkowo GUS wskazuje na stale rosnącą liczbę seniorów (pokolenie stulatków?), szacując, że w 2030 r. liczba 85-latków i więcej może stanowić nawet 800 tys. – to działania polepszające życie seniorów powinny jawić się jako priorytetowe [1].

W obliczu spadku przyrostu naturalnego i postępującego problemu starzenia się, zachodzi potrzeba kształtowania społeczeństwa akceptującego i ceniącego starzenie się i starość. Rozwój opieki geriatrycznej oraz przygotowanie do pracy ze starszym pacjentem są obecnie kluczowymi wyzwaniami, na które wskazuje Polskie Towarzystwo Gerontologiczne. Aby proces ten mógł się powieść potrzebni są ci, którzy będą chcieli w nim współuczestniczyć. Z socjologicznego punktu widzenia istnieje w społeczeństwie polskim taki dystans międzypokoleniowy, który powoduje niechęć młodych ludzi do zainteresowania się problemami ludzi starszych, pracy z ludźmi starszymi, nie wspominając o wolontariacie na rzecz osób starszych. Stąd też autorzy artykułu podejmują próbę wskazania tych źródeł, które mogą przyczynić się do istniejącego w naszym społeczeństwie dystansu międzypokoleniowego, a w konsekwencji również marginalizacji osób starszych. Kształtowanie wrażliwości emocjonalno-społecznej winno odbywać się już od najmłodszych lat.

Percepcja człowieka starszego przez osoby w różnym wieku

Pierwszym aspektem, mogącym rzutować na postawy i zachowania wobec ludzi starszych jest percepcja seniora przez człowieka młodego. Percepcja w szerszym sensie oznacza zauważenie, uchwycenie, rejestrację obiektu postrzeganego, odbiór sensoryczny, zrozumienie, identyfikację, werbalizację i reakcję na obiekt postrzegany. Podstawową funkcją percepcji jest regulacja stosunków jednostki z otoczeniem, co oznacza, że stanowi ona istotne źródło przekonań. To, w jaki sposób człowiek postrzega drugiego człowieka, przyczynia się do przyjęcia zachowania wobec niego. W procesie percepcji niebagatelną rolę odgrywają stereotypy, które kształtowane i przekazywane na drodze socjalizacji pierwotnej, wyznaczają określone myślenie i zachowania wobec otaczającej rzeczywistości. Tempo życia, natłok informacji, nawyki myślowe wpojone podczas oddziaływań socjalizacyjnych powodują posługiwanie się w życiu stereotypami. Gotowy 'wzorzec' (gotowa matryca, schemat poznawczy) zakodowany w umyśle, brak poczucia konieczności weryfikacji stereotypu z rzeczywistością (oszczędność poznawcza), często stanowią punkt wyjściowy w relacjach międzyludzkich. Cechą szczególną stereotypów jest ich siła – mocno utrwalone w dzieciństwie, później wzmacniane w środowisku społecznym trudno zmienić. Oznacza to, że: 1. stereotypy mają swą społeczną genezę – procesy wychowania, socjalizacji i enkulturacji, przekazują akceptowane przez grupy społeczne i społeczeństwo wartości i oceny; 2. są odporne na zmiany, więc są długotrwałe, co ma związek z niezależnością stereotypu od doświadczenia. Dodatkowo, stereotypy nacechowane są uproszczeniami, mają także charakter wartościujący (posiadają określony ładunek emocjonalny), często wyrażają negatywne przekonania mogące przerodzić się w uprzedzenia. W naszym społeczeństwie stereotyp człowieka starszego zabarwiony jest negatywnie: uwypukla nieprzydatność społeczną, schorowanie, bierność i nierzadko wykluczenie społeczne. Taki wizerunek osoby starszej budzi określone postawy, zwłaszcza młodego człowieka, pełnego sił, zapału życiowego i planów na przyszłość. Rzecz jasna, w dzisiejszym świecie problemy ludzi starszych nie komponują się z młodością. Jak wynika z badań, do 24 r.ż. człowiek w ogóle nie zastanawia się nad starością, jako aspektem swego życia [2]. Z kolei, wiedza dorastających ludzi na temat wizerunku seniora, stosunku do niego, wiedza na temat starości i starzenia się, mogą budzić obawy. W społecznym dyskursie starość traktowana jest nie jako kolejny etap życia człowieka, lecz jako problem społeczny. Wyniki badań socjologicznych prowadzone w tym zakresie również nie napawają optymizmem. Dla przykładu: badania na temat: 'Polacy wobec ludzi starszych i własnej starości' [3] wskazują, że:

- najbardziej przychylni seniorom są osoby w przedziale wiekowym 35-44 lata. Wynika to z postrzegania osoby starszej jako potrzebnej (np. w rodzinie – opieka nad wnukami, otrzymywana pomoc finansowa; w życiu społecznym – przydatni jako działacze społeczni). Tu warto dodać, że stereotyp seniora jest pozytywny w odniesieniu do konkretnej starszej osoby, natomiast seniorzy jako grupa społeczna naznaczeni są stereotypami bardziej negatywnymi;
- głównym obciążeniem (94% respondentów) związanym z osobą starszą w rodzinie są problemy zdrowotne pochłaniające fundusze i czas zazwyczaj dzieci opiekującymi się starymi rodzicami (79% wskazań);
- tylko 13% respondentów jest przekonana o poszanowaniu osób starszych, a aż 31% nie dostrzega poszanowania seniorów w naszym społeczeństwie;
- w przeciągu ostatnich kilku lat wzrosła życzliwość wobec osób starszych w kręgach: rodzinnym, sąsiedzkim, parafialnym. Nadal dostrzega się negatywny stosunek wobec seniorów w instytucjach publicznych, usługowych czy byłym miejscu pracy.

W potocznym rozumieniu, podobnie jak i w dyskursie naukowym, określenie starości jest pojęciem rozmytym. Zwykle etapem rozpoczynającym starość uznaje się fakt przejścia na emeryturę. W literaturze przedmiotu proponuje się, aby pojęcie starości rozpatrywać z uwzględnieniem co najmniej takich kryteriów jak:

- liczba przeżytych lat, którą określa wiek metrykalny;
- zmiany biologiczne jakie zaszły w organizmie człowieka;
- zmiany psychologiczne [4].

Sytuacja życiowa seniora, jego umiejętności funkcjonowania na kolejnym etapie życia, zależą od takich czynników, jak: kondycja zdrowotna, psychiczna, ekonomiczna, sytuacja rodzinna czy też polityka społeczna. W naszej kulturze nie wypracowaliśmy zwyczaju przygotowania do starości, tym bardziej kłopotliwe staje się wychowanie do starości. I choć od dawna już sygnalizuje się potrzebę krzewienia postaw prozdrowotnych, umiejętności aktywnego spędzania czasu wolnego, czy też pozytywnego stosunku do osób starszych nie tylko w rodzinie – postulaty te nadal zbyt mało znajdują odzwierciedlenia w treściach przekazu kulturowego. Życie w społeczeństwie informacyjnym, rozpad rodzin wielopokoleniowych, wzrost liczby rozwodów, patologie rodzinne (alkoholizm, bezrobocie, przemoc), nie stwarzają sprzyjającej atmosfery wychowania w duchu szacunku i poszanowania osób starszych. Dobrze funkcjonująca rodzina to taka, która zaspokaja potrzebę poczucia przynależności, bezpieczeństwa, a relacje międzypokoleniowe są poprawne. Dostrzeżenie w swojej rodzinie pochodzenia,

czy w otoczeniu sąsiedzkim seniorów już od najmłodszych lat buduje się obraz człowieka starego, stwarza warunki do analizy stosunku innych osób wobec osoby starszej, staje się początkiem budowania obrazu własnej starości i wyrabiania stosunku do seniorów. Z badań wynika, że w postrzeganiu przez dzieci i młodzież osób starszych na plan pierwszy wysuwają się słabości fizyczne ludzi starszych, przy czym dzieci w wieku 10-11 lat obraz starości najczęściej budowały negatywnie, określając człowieka starszego, jako 'nieładnego', 'powolnego', 'sflaczałego', 'bezzębny' [5]. Z kolei młodzie ludzie w wieku gimnazjalnym w większości identyfikują ludzi starszych jako tych, którzy starają się przekazać wartości religijne [6]. Warto jednak podkreślić, iż badana młodzież dostrzegała rolę starszych ludzi w procesie wychowania młodego pokolenia. Wynika to z ich własnych rodzinnych doświadczeń. Dodatkowo, prawie 2/3 badanych gimnazjalistów (60%) przypisało seniorom takie cechy, jak: uczciwość, rozważa, rozsądek, a 40% cierpliwość, wrażliwość, sumienność [6]. Ogólnie percepcja człowieka starszego wśród gimnazjalistów jest zróżnicowana. Korzystny obraz seniora dla tej kategorii wiekowej ukształtowany został na bazie przeżyć i doświadczeń z własnymi dziadkami. Ponadto stosunek młodzieży do osób starszych ulega zmianie wraz z wiekiem (z postawy pozytywnej ku bardziej krytycznej), a biorąc pod uwagę płeć – dziewczęta są bardziej pozytywnie nastawione do seniorów. Większość z nich deklaruje chęć niesienia pomocy osobom starszym, a nawet sprawowania nad nimi opieki. Zmienne postawy dziewcząt i chłopców zdeterminowane są kulturowo. Z kolei badania związane z wyobrażeniami młodzieży licealnej na temat starości potwierdziły negatywny stereotyp: 'chory', 'niesamodzielny', 'nieodolny', to najczęściej używane określenia w odniesieniu do ludzi starszych. W konsekwencji wśród badanych licealistów dominował lęk przed starością, która dodatkowo naznaczona jest w ich przekonaniu samotnością [7]. Jedyne co piąty uczeń szkoły średniej nie przejawia lęku wobec starości i starzenia się. Natomiast zdecydowana większość badanych jest przekonana, że do ostatniego etapu życia nie można się przygotować się. Odmiennego zdania są studenci, w tej kategorii wiekowej pojawia się duch optymizmu wobec własnej starości. Sądzą oni, że na starość będą aktywni, potrzebni i otoczeni bliskimi osobami [8]. Przekonani są bowiem, że jakość życia na emeryturze w dużym stopniu zależy od aktywności (fizycznej, intelektualnej), wykształcenia, a także zasobów pieniężnych. Literatura przedmiotu posiada spory dorobek badań sondażowych w zakresie analizy stosunku studentów do starości [9]. Dla tej kategorii społecznej człowiek w podeszłym wieku postrzegany jest głównie w aspekcie społecznym (nie biologicznym). Oznacza to, że seniorów postrzegają głównie jako:

- osoby dysponujące dużą ilością czasu wolnego, który mogą wykorzystać na realizację swoich pasji, dokształcanie;
- osoby z dużym doświadczeniem życiowym;
- ludzi samotnych, smutnych, cierpiących z powodu wielu dolegliwości zdrowotnych, schorowanych;
- często niesprawnych intelektualnie;
- przygarbionych, pomarszczonych [2].

Pozytywny wizerunek seniora w świadomości młodzieży kształtuje się w rodzinach, w których istnieje silna solidarność międzypokoleniowa, w rodzinach, w których potrzeby człowieka starego są rozumiane, a on sam ma poczucie przydatności. Opinię, że:

- 'osoby starsze są nośnikiem doświadczenia życiowego i na podstawie ich życia można uczyć się postępowania w życiu i niepopelniania błędów' – poparło 62% badanych studentów;
- 'generacja seniorów jest nośnikiem wielu wartości społecznych i kulturowych' – za zgodną z przekonaniami uznało 57,1% respondentów;
- 'osoby starsze są dla nas nauczycielami życia, mądrymi opiekunami i spolegliwymi wychowawcami' – poparło 54,1% badanych studentów [10].

Natomiast nie zgodzono się z takimi opiniami, jak:

- 'osoby starsze są nudne, staroświeckie, niekompetentne, nastawione roszczeniowo i wrogo do młodzieży' – 58,5% badanych studentów;
- 'osoby starsze są schorowane, nieodolne, izolują się od społeczeństwa i rodziny' – 55,6% respondentów;
- 'starość, to nieunikniony koniec życia, w którym nie może spotkać człowieka nic ciekawego' – 45,4% badanych [11].

Komunikacja międzypokoleniowa, jej rodzaj i jakość, może jawić się jako czynnik wpływający na przygotowanie młodego człowieka do przeżywania własnej starości. Dodatkowo, jest ona kolejnym aspektem kształtującym wizerunek osoby starszej w świadomości młodzieży [12].

Problematyka starości w procesie edukacji

W kontekście tematyki artykułu należy zwrócić uwagę na jeszcze jeden istotny aspekt, a mianowicie na problematykę starości w procesie edukacji. Jakie treści dotyczące starości zawarte są w podręcznikach? Odwołamy się do analizy podręczników do biologii dla uczniów liceum ogólnokształcącego [13]. Na poziomie podstawowym nauczania biologii w dziale: „Organizm człowieka jako zintegrowana całość i prawidłowe jego funkcjonowanie”, zawierającym temat „Rozwój człowieka”, nie ma w ogóle w jego treściach wymienionej ostatniej fazy ontogenezy człowieka – starości. Natomiast w ścieżce edukacyjnej „Wychowanie do życia w rodzinie”, która zawiera 27 tematów, tylko temat

26: „Człowiek wobec niesprawności, starości, choroby, umierania i śmierci, w tym w aspekcie życia rodzinnego” jedynie sygnalizuje problematykę starości, co dowodzi, że problematyka ta traktowana jest marginalnie w treściach tego przedmiotu. Ponadto ścieżki edukacyjne są przedmiotem fakultatywnym i może tak się zdarzyć, że powyższa ścieżka nie zostanie wybrana przez uczniów. W świetle powyższych danych wynika, że preorientacja uczniów w zakresie tematyki starości nie jest spójna z oficjalnymi dokumentami resortu edukacji i nie stanowi strategicznego celu kształcenia w szkole ogólnokształcącej [13]. Zatem przed edukacją stoją nadal zadania idące w kierunku:

- kształcenia postaw tolerancji wobec osób starszych, poczynając od szkoły podstawowej;
- uwrażliwianie młodzieży na potrzeby seniorów, poszukiwanie kanałów komunikacji międzypokoleniowej, np. poprzez imprezy okolicznościowe, organizowanie bezpośredniej pomocy konkretnym osobom starszym z najbliższego otoczenia, rozpowszechnienie wolontariatu (przeciętnie na 160 studentów tylko 1 osoba zajmuje się wolontariatem; być może jest to efekt deficytów wychowawczych wyniesionych już od szkoły podstawowej);
- w programach nauczania zamieszczanie takich treści, by miały one związek z kulturą, tradycją, mądrością, a ich nośnikami byłiby ludzie starsi;
- rozbudzić potrzebę ciągłego rozwoju ze wskazaniem na nieuchronność procesu starzenia się człowieka, uświadamiając w ten sposób rolę osób starszych w społeczeństwie;
- uświadomić, że wiek senioralny nie jest wyłącznie czasem schyłku życia [14].

Minęły czasy autorytetu starszych ludzi, czasy mędrców czy rady starszych zapewne odeszły bezpowrotnie. Choć w dziejach ludzkości (starożytna Sparta) było i tak, że porzucano starszych ludzi lub zabijano, ponieważ nie byli już w stanie przynosić korzyści swojej społeczności [15]. Dziś, w krajach uprzemysłowionych młodzi ludzie dystansują się od starszych, gdyż ich wiedza i umiejętności straciły na znaczeniu, a w wielu domach to rodzic radzi się dziecka, np. w kwestii obsługi komputera czy nowego modelu telefonu komórkowego. Postęp, dynamicznie zmieniająca się rzeczywistość społeczna, informatyzacja i cyfryzacja wielu dziedzin życia pozbawiają ludzi starszych pełnienia wiodących ról społecznych. W pędzie współczesnego życia zapominamy jednak, że starzy ludzie są fundamentem, na którym stoją młodzi ludzie. Jedni potrzebni są drugim, a relacje międzypokoleniowe stają się mniej konfliktowe im bardziej starsi i młodszy potrafią zbliżyć się do siebie. Międzypokoleniowa współzależność może pomóc w niwelowaniu różnic w wielu istotnych kwestiach.

Czynniki warunkujące postrzeganie osób starszych

Uogólniając analizy licznych badań z zakresu percepcji człowieka starszego przez młodzież można stwierdzić, że wiedza dzieci, gimnazjalistów i studentów na temat starości oparta jest głównie o ich własne spostrzeżenia rodzinne, i choć uznają oni osoby starsze za mądre, życzliwe i pomocne, to starość widzą jako czas samotności, a nawet wykluczenia społecznego. Natomiast postawy młodych ludzi wobec starszych są pewnego rodzaju odbiciem relacji wewnątrzrodziny [11]. Obawy budzić może fakt braku przygotowania do życia na emeryturze w procesie edukacji do starości. Problem ten poruszany jest przez gerontologów, którzy uważają, że już na etapie dzieciństwa człowiek powinien być oswajany z nieuchronnym procesem starzenia się, by na dalszych etapach rozwojowych dbać o sprawność intelektualną i fizyczną, nabywać świadomość korzyści, jakie niesie umiejętność oderwania się od problemów zdrowotnych na rzecz znajdowania przyjemności w kontaktach interpersonalnych. Podjęcie już w czasie edukacji szkolnej działań prewencyjnych nie tylko przyczynić się może do tzw. zdrowego i świadomego starzenia się. Korzyścią jest także zrozumienie ludzi starszych, ich potrzeb, problemów, co nie tylko sprzyja zbliżaniu się pokoleń. To także szansa dla młodych, by na bazie doświadczeń seniorów wypracować własne strategie radzenia sobie z wyzwaniami, jakie niesie starość. Zatem edukacja (drugi aspekt rzutujący na postawy i zachowania młodych wobec seniorów), zarówno szkolna, jak i kulturowa, mogą stwarzać sprzyjające warunki by zrozumieć proces starzenia się, a przede wszystkim ukazywać pozytywne wizje starości [16].

Problem ten pogłębia się o kolejny aspekt – wspólny przekaz medialny. ‘Kult’ sprawnego i pięknego ciała, nienaganna sylwetka, aktywny styl życia, zdrowe odżywianie się, w znacznym stopniu wpływa na społeczny wizerunek człowieka starszego. Dodatkowo, nie wykształcił się w naszym społeczeństwie wzór piękna seniora. Przeciwnie, oznaki starzenia się należy natychmiast niwelować stosując odpowiednie kosmetyki. Starzejące się ciało nie odpowiada standardom piękna społeczeństwa konsumpcyjnego. Z socjologicznego punktu widzenia jednym ze źródeł niekorzystnych postaw względem starości jest reklama, generująca stereotypy w postrzeganiu osób starszych [17]. Przykładem pozytywnego stereotypu jest obraz kochającej babci i dziadka, rozpieszczających wnuczka (człowiek stary jawi się wówczas jako osoba ciepła, kochana, dobra, przydatna). Jednak dominującym rodzajem reklam są takie, które dotyczą lekarstw, maści, schorzeń ludzi starszych (już dzieci przedszkolne rysują babcię i dziadka z laseczką) [18]. Reklamowane przez seniorów bądź dla seniorów produkty w większości, to

preparaty farmaceutyczne, najczęściej na bóle stawów, problemy z układem trawiennym, spadek sprawności umysłowej; przeciwmarszczkowe – a zatem przeciw starości. Warto jednak zauważyć fakt rzadkiej obecności wizerunku osób starszych w reklamach [19]. Może to nasuwać wniosek o niedostrzeganiu seniorów w społeczeństwie, doprowadzając w świadomości społecznej do ich społecznego wykluczenia. Po drugie: rzadkość oraz tematyka reklam dotyczących seniorów kształtują wizerunek starości, jako nieatrakcyjnej fazy życia. Nieco pozytywniejszy wizerunek osób starszych prezentują reklamy prasowe. Jednak prasa nie jest wśród dzieci i młodzieży popularnym i powszechnie uznawanym źródłem wiedzy. Reklama, to również przekaz językowy, który utrwała obraz, akcentuje ważne kwestie. W języku reklamy, ale także w społecznym dyskursie, osoba starsza określana jest jako: ‘już niemłoda’, ‘w pewnym wieku’, ‘staruszka/staruszek’, ‘dla osób 50+’, ‘trzeci wiek’, ‘w jesieni życia’. Być może przekaz językowy stanowi nieświadome źródło stygmatyzowania osób starszych. Warto także dodać, że dla nastolatka 40-letnia osoba jest już stara. Juwenalistyczne media nie są zainteresowane starością, osoby starsze nie są atrakcyjnym tematem, bynajmniej dla telewizji [20].

Podobne refleksje można poczynić spoglądając na rynek konsumpcyjny. Maksymalnie 50-latek dla wielu firm jest klientem, z którym można wiązać jakiś zysk. Panuje pogląd, że ludzie starsi są mniej zainteresowani dobrami konsumpcyjnymi, a na pewno nie są zainteresowani, np. nowościami na rynku elektronicznym. Paradoks takiej sytuacji dobrze obrazuje rynek telefonii komórkowej: wśród współczesnych aparatów telefonicznych brakuje takich ofert handlowych, które przeznaczone byłyby z myślą o osobie starszej. Dotykowe ekrany, wymagające coraz większej dotykowej precyzji, coraz większa ilość funkcji w telefonie, skomplikowana obsługa – coraz częściej wykluczają seniorów z grona klientów telefonii komórkowej.

Dostrzega się jeszcze jedną zależność mającą wpływ na to, w jaki sposób młodzi ludzie postrzegają starość i starzenie się: autoprezentacja seniorów w przestrzeni publicznej. To, jak są oni widziani i odbierani w świecie społecznym zależne jest w istotny sposób od tego, jaki oni sami mają do siebie stosunek. Wiele socjologicznych opracowań wskazuje na rolę umiejętności przystosowawczych do nowej fazy życia, a zwłaszcza akceptacji siebie w roli emeryta. Można wyróżnić pięć typów przystosowania się w starszym wieku, które jednocześnie określają postawy ludzi starszych do świata, siebie i własnej starości:

- postawa konstruktywna – przejawia ją człowiek akceptujący proces starzenia się, a śmierć nie wywołuje lęku czy rozpacz. Optymistyczne spojrzenie na świat wynika nie tylko z jego charakteru, ale

także licznych relacji w otoczeniu społecznym. Posiada satysfakcjonujące go kontakty towarzyskie, pozytywny stosunek do świata i ludzi;

- postawa ‘zależności’ – dotyczy ludzi starszych, nie posiadających szczególnych aspiracji życiowych, tym samym wykazujących zależność, np. od małżonka lub swoich dzieci. Osoba taka chętnie wycofuje się z roli zawodowej, a poczucie bezpieczeństwa zapewnia jej rodzina;
- postawa ‘obronna’ – towarzyszem ich myśli jest nieustający lęk przed śmiercią, stąd częste ucieczki w wir pracy, ciągle zaangażowanie. Ich przesadne opanowanie, nerwicowe zachowanie oraz okazywana zazdrość wobec innych ludzi, nie sprzyjają budowaniu więzi towarzyskich. Dążą do samowystarczalności, żyją we własnej ‘skorupie’;
- postawa ‘wrogości do otoczenia’ – cechuje ją: agresja, wybuchowość i podejrzliwość. Osoby takie wszelkie niepowodzenia przerzucają na innych ludzi bądź instytucje czy też układy społeczne. Charakterystyczna jest w tej postawie zazdrość, nie mogąc pogodzić się z upływającym czasem zazdroszczą młodości;
- postawa ‘wrogości do siebie’ – źródłem tak przyjętej postawy jest ujemny bilans życiowy, niechęć do wspomnień. Osoby przejawiające tego rodzaju postawę godzą się na swój zły los, nie podejmują aktywności. Czekając na śmierć, jako wybawienie, żyją w poczuciu osamotnienia, pustki. Żal za taką sytuację, w jakiej się znaleźli, mają wyłącznie do siebie [21].

Warto podkreślić, że postawa człowieka starszego do życia, świata i samego siebie w znacznym stopniu wynika z osobowościowych i charakterologicznych uwarunkowań nabywanych w okresie dojrzałości.

Biorąc pod uwagę powyższe refleksje zauważyć można tendencję do eliminowania z codziennych doświadczeń myśli młodych ludzi dotyczących starości. Wydaje im się, że ta faza życia jakby ich samych nigdy nie miała dotyczyć. I, choć za najczęściej realizowane role społeczne przez osoby starsze uznają: rolę rodzinną, rolę użytkownika czasu wolnego oraz rolę członka grupy towarzyskiej, to sami będąc na emeryturze chcieliby realizować rolę zawodową oraz rolę użytkownika czasu wolnego [22]. Brak w wyobrażeniach perspektywy swojego życia z uwzględnieniem fazy starzenia się wynika z niedostatecznej roli przekazu kulturowego w tej kwestii. Rzadkością jest traktowanie w naszym społeczeństwie starości, jako szansy na otwarcie się na nowe doświadczenia, bycie użytecznym, aktywność, a nawet twórczość. Włączenie w kategorię ludzi starych staje się równorzędne z wyłączeniem społecznym. O starości mówi się niewiele, zepchnięta na margines kultury pojawia się incydentalnie i nie traktuje się jej jako kwestii

społecznej. Deprecjacja starości rodzi poczucie degradacji w hierarchii poważania społecznego. W naszym społeczeństwie utrzymuje się wizerunek 'polskiej smutnej starości'. Paradoksalnie, z jednej strony mówimy o starości, jako tryumfie współczesnego świata, z drugiej strony zarzucamy kwestie przygotowania do dłuższego życia. Rzecz jasna, wyparcie ze społecznego krwiobiegu szeroko ujmowanej problematyki ludzi starych udziela się również młodemu pokoleniu. Nie dostrzegają oni procesu starzenia się, w którym biorą

udział zarówno oni, jak i ich rodzice. Może być i tak, że usilna obrona przed starością przyczyni się do tego, że będzie ona trudniejsza niż jest w rzeczywistości.

Źródło finansowania: Praca nie jest finansowana z żadnego źródła.

Konflikt interesów: Autorzy deklarują brak konfliktu interesów.

Piśmiennictwo / References

1. Błęadowski P. Starzenie się jako problem społeczny. Perspektywy demograficznego starzenia się ludności Polski do 2035 roku. [w:] *Aspekty medyczne, psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce*. Mossakowska M, Więcek A, Błęadowski P (red). Termedia, Poznań 2012: 11-23.
2. Rudnik A. Wymiary starości i cechy ludzi starych w percepcji dzieci i młodzieży. [w:] *Pogranicze. Studia Społeczne. Tom 28. Niepełnosprawność i starość*. Halicka M, Halicki J, Borowik J (red). UwB, Białystok 2016: 201-219.
3. Wądołowska K. Polacy wobec ludzi starszych i własnej starości. Komunikat z badań BS/157/2009. CBOS, Warszawa 2009.
4. Susułowska M. Psychologia starzenia się i starości. PWN, Warszawa 1989.
5. Kuchcińska M. Postrzeganie ludzi starych przez dzieci i młodzież. [w:] *Społeczeństwo. Demokracja. Edukacja. Nowe wyzwania w pracy socjalnej*. Marzec-Holka K (red). AB, Bydgoszcz 2000: 376-385.
6. Wiechetek M, Zarzycka B, Steuden S. Percepcja roli i znaczenia osób starszych w wychowaniu młodego pokolenia. Badania empiryczne gimnazjalistów. [w:] *Starzenie się a satysfakcja z życia*. Steuden S, Marczuk M (red). KUL, Lublin 2006: 220-225.
7. Ochonczenko H. Starość w opinii młodzieży szkół średnich. [w:] *Zdrowie człowieka i jego edukacja gerontologiczna*. Kuchcińska M (red). AB, Bydgoszcz 2004: 127-134.
8. Zięba-Kołodziej B. Starość – refleksje i oczekiwania ludzi młodych. [w:] *Pedagogika społeczna wobec problemów współczesnej młodzieży. Polska pedagogika społeczna na początku XXI wieku*. Chrostowska B, Kantowicz E, Kurkowski C (red). Akapit, Toruń 2010: 65-78.
9. Miłkowska G. Analiza postaw społecznych wobec ludzi starszych na podstawie opinii studentów. *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Rocznik Polsko-Ukraiński. Tom 16*. Rędziński K, Herciuk D (red). Częstochowa-Lwów 2014: 177-192.
10. Kosior M. Kontakty międzypokoleniowe a postrzeganie seniorów przez ludzi młodych. [w:] *Życie w starości*. Bugajska B (red). ZAPOL, Szczecin 2007: 247-260.
11. Krupa B. Starość w percepcji młodzieży – perspektywa pedagogiczna. *Now Lek* 2012, 81(1): 36-43.
12. Rosochacka-Gmitrzak M, Chabiera A. Dialog między-pokoleniowy. Między ideą a praktyką. Inspiracje. *Biuletyn RPO nr 8*, Warszawa 2013.
13. Wrześniewski W. Problematyka starości w podręcznikach i programach nauczania biologii w liceum ogólnokształcącym. [w:] *Pomoc i opieka w starości*. Kromolicka B, Bugajska B, Seredyńska K (red). ZAPOL, Szczecin 2007: 407-409.
14. Dziegielewska M. Edukacja jako sposób przygotowania do starości [w:] *Chowanna. T. 2(33): Edukacja wobec starości – tradycja i współczesność*. UŚ, Katowice 2009: 49-62.
15. Sadowski P. Starość w prawie rzymskim. *Studia Prawnoustrojowe* 2013, 21: 59-77.
16. Borczyk W, Wnuk W. Edukacja w starości i do starości. [w:] *Strategie działania w starzejącym się społeczeństwie. Tezy i rekomendacje*. RPO, Warszawa 2012: 73-81.
17. Pawlina A. Sposoby prezentowania osób starszych w reklamie. Analiza wybranych zagadnień. *Zesz Nauk WSE w Bochni* 2010, 8: 99-115.
18. Kowalewska K. Trendy demograficzne a obecność starszych ludzi w reklamie prasowej w Polsce w 2012 i 2016 roku – analiza porównawcza. *Hygeia Public Health* 2017, 52(2): 183-189.
19. Szyszka M, Walotek-Ściańska K. Osoby starsze w środkach masowego przekazu. [w:] *Starzenie się i starość w dynamicznie zmieniającym się świecie. Czesko-Polsko-Słowackie studia z zakresu andragogiki i gerontologii społecznej*. Walotek-Ściańska K, Śerák M, Szyszka M, Tomczyk Ł (red). Humanitas, Sosnowiec-Praha 2013: 87-97.
20. Pikuła NG. Obraz osoby starszej w przestrzeni medialnej. *Studia Socialia Cracoviensia* 2016, 8(2(15)): 199-212.
21. Kotlarska-Michalska A. Starość w aspekcie socjologicznym. *Rocz Soc Rodz* 2000, 12(1): 147-159.
22. Czapka E. Społeczne role ludzi starych w świadomości młodzieży. [w:] *Życie w starości*. Bugajska B (red). ZAPOL, Szczecin 2007: 241-246.